

УДК 94:061.325:364.013“1914-1916/2014-2016”

О. М. Сурцова

ДОПОМОГА НАСЕЛЕННЯ ВОЇНАМ, ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ ТА ПОСТРАЖДАЛИМ ОСОБАМ НА ЗАПОРІЖЖІ У 1914–1916 ТА 2014–2016 рр.: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена порівняльному аналізу ролі благодійності населення півдня України в допомозі воїнам, членам їх сімей та постраждалим особам в ретроспективі ста років (1914-1916 рр. та 2014-2016 рр.). Для здійснення аналізу використано краєзнавчий матеріал Запорізького регіону. Обґрунтовано висновок про те, що в обох випадках держава виявилася неспроможною виконати свою функцію щодо забезпечення життєдіяльності населення в умовах війни. Вирішення цього питання взяла на себе громадськість. Виявлено такі схожі риси феномену благодійності населення, як її масовий характер, основні напрями та обсяги. Відзначено, що відсутність логістики надання лікарської допомоги постраждалим воїнам в обох випадках, призвела до того, що це завдання взяла на себе громадськість. Показано відмінність ситуацій, яка полягала у тому, хто саме був ініціатором організації благодійної допомоги населення, а також щодо форми її здійснення.

Ключові слова: благодійність, компаративний аналіз, спільні та особливі риси, Перша світова війна, Антитерористична операція, біженці, тимчасово переміщені особи, волонтерство.

Актуальність теми визначається тим, що Революція Гідності та події, пов'язані із здійснення тривалої Антитерористичної операції на сході України, при одночасній появі такого гострого питання як необхідність соціального захисту воїнів, ветеранів та інвалідів АТО, тимчасово переміщених осіб, об'єднали українців та сприяли зростанню їх активності у благодійних акціях. Аналіз ситуації наводить на думку про схожість цього явища в ретроспективі ста років як по країні в цілому, так і на регіональному рівні. Це надає можливості визначити і узагальнити історичні уроки та врахувати їх у майбутньому. Крім того, в сучасних умовах нестабільності, наявності як мінімум трьох різних точок зору щодо основної лінії історичної пам'яті проходить процес корекції національної ідентифікації певних груп населення. Розуміння особливостей різних регіонів (особливо Сходу та Півдня України) дозволить зробити цей процес більш ефективним з державницької точки зору.

Окремо питаннями аналізу причин, особливостей та значення благодійності населення у вирішенні проблеми соціального захисту воїнів, ветеранів бойових дій, членів їх сімей та біженців (тимчасово переселених осіб) на теренах України у різні часи її історії займалася значна когорта науковців. Так, питання організації благодійної допомоги з різних аспектів в роки Першої світової війни висвітлювали О.М. Донік, Г.В. Саган, Т.В. Коваль, А.В. Нарадько, Л.М. Жванко та інші.; питання допомоги біженцям, дітям-сиротам, пораненим воїнам на основі краєзнавчих матеріалів вивчали О.М. Ігнатуша, Ф.Г. Турченко, Г.Ф. Турченко (Запоріжжя) та ін., В.А. Пархоменко (Миколаїв), Є.Ю. Джумига (Одеса) тощо. Особливості організації благодійницького руху в сучасних умовах стали предметом наукових досліджень Л.К. Гончара, Н.А. Дмитрука, С.В. Пасічненка та ін. В той же час відсутні наукові розробки з компаративного аналізу цієї проблеми в ретроспективі ста останніх років.

Мета дослідження полягає у визначенні спільних та особливих рис благодійницького руху населення Півдня України на прикладі краєзнавчих матеріалів Запорізького регіону у період 1914-1916 рр. та 2014-2016 рр.; обґрунтуванні ролі даного явища у здійсненні соціальної допомоги населення воїнам, ветеранам, членам їх сімей, біженцям (тимчасово переміщеним особам) в умовах Першої світової війни та Антитерористичної операції.

Історію, зміст та особливості такого явища як благодійність по-різному намагаються розкрити представники науки. З питання історії благодійності науковці здебільшого приділяють увагу їй саме як частині історії краю, місцевості, персональної історії. Сучасне трактування поняття “благодійність” включає в себе як елементи історично сформованого розуміння даного феномену, так і ті зміни, які благодійність зазнала під час свого існування. Соціальна енциклопедія пропонує наступне визначення поняття “благодійність” (цитата за Пасіченком С.В.): “загальнолюдський рух, що включає сукупність гуманітарних дій окремої людини, організації, суспільства. В основі благодійності лежить намір проявити любов не лише до ближнього, але і незнайомої людини, надати безоплатну матеріальну, фінансову допомогу нужденним і соціально незахищеним громадянам” [1, с. 89]. Саме з такої точки зору розглянемо питання ролі благодійництва в допомозі воїнам, членам їх сімей та постраждалих осіб в історії Запорізького краю в періоди 1914-1916 рр. та 2014-2016 рр.

Компаративний аналіз, аргументи та результати якого пропонуються нижче, приводить до висновку, що держава, як організація політичної влади, яка здійснює управління суспільством, у воєнних умовах фактично виявилася неспроможною у вирішенні більшості соціальних питань. Тому сам народ взявся за допомогу як армії, так і тилу.

Порівняємо ситуацію за рядом критеріїв. Перша відмінність. В умовах Першої світової війни ініціатива створення більшості благодійних організацій виходила “згори” або від місцевої влади. Прикладом цього можуть слугувати створені на початку війни (30.10.1914 р.) Загальноросійський земський союз (ЗС) допомоги хворим та пораненим воїнам та 8-9.10.1914 р. – Загальноросійський союз міст допомоги хворим і

пораненим воїнам. В.О. Маклаков, співробітник ЗС, пригадував: “Громадськість допомагала війні... залучаючи ті сили, яких в уряді не було” [2, с. 131].

Пізніше на базі цих організацій утворювалися місцеві представництва. Відповідно до інформації, що знаходиться у протоколі засідання Союзу представників міст Загальноросійського Міського Союзу (ЗМС) (14-15.09.1914 р), представники м. Олександрівська увійшли до його складу ще 2 вересня 1914 р [3, арк. 9]. Для цього Міська Управа прийняла на себе зобов'язання відкрити в місті госпіталь на 200 ліжок (за умови, що ЗМС видасть для цього позику в розмірі 10 тис. карб.). Крім того, саме з цією подією пов'язано прийняття Міською Управою рішення про отримання 50-тисячного кредиту на військові потреби [3, арк. 53]. 25.09.1914 р. на міський рахунок надійшло від Союзу 5 тис. карб. на лазарет з 50 ліжок. [3, арк. 55 звор.].

31 жовтня 1914 р. міський голова звернувся до членів Олександрівської Міської Думи з проханням створити місцевий комітет ЗМС. Дума не тільки схвалила це рішення, але і обрала 8 членів цього комітету [3, арк. 102 звор.].

Для лазарету для поранених воїнів під патронатом місцевого комітету ЗМС Олександрійською Міською Управою було виділено двоповерховий міський будинок на розі вулиць Катеринославської і Покровської. На верхньому поверсі були розташовані: палати на 31 ліжко, операційна, докторська, їдальня, кабінет лікарів, аптека, оглядовий кабінет, білизняна, кімната для службовців, ванна, вбиральня, теплий коридор з умивальниками. На нижньому поверсі – палати на 20 ліжок, їдальня, пральня, ванна, вбиральня, комора. Будівля мала водопровід, каналізацію, гарячу воду, вентиляцію, електричні вентилятори, телефон [3, арк. 125]. Доходи Олександрівського комітету ЗМС з 8.11.14 р. до 1.07.1915 р. склали 10325,99 карб., які в повному обсязі були використані на придбання обладнання для лазарету, ліжок, постільної білизни, господарчих товарів та медичних інструментів [3, арк. 180].

Також в місті діяв місцевий відділ Товариства повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам та їх сім'ям. Це Товариство розпочало свою діяльність ще в січні 1906 р. за часів російсько-японської війни. Його мета полягала у забезпеченні заробітку працездатних нижніх чинів, які постраждали на війні, в підтримці їх занепалялого господарства, підтримці клопотань у призначенні їм пенсій, а також у турботі про дітей солдат, які постраждали у війні. У травні 1909 р. попечителем Комітету став сам імператор Микола II. До 1 листопада 1915 р. було утворено понад 900 місцевих організацій, а загальне число членів досягло 12 тис. чол. Члени Товариства ділилися на ряд категорій, серед яких були: почесні, які обиралися загальними зборами за особливі заслуги; члени-благодійники, які внесли одноразово від 25 до 500 карб., дійсні члени, що вносили щорічно не менше 3 карб.; члени-співробітники, які брали участь в діяльності Товариства власною працею; дійсні члени місцевих попечительств, що вносили не менше 1 карб. щорічно; члени-співробітники місцевих попечительств. Благодійні внески приймалися через поштові перекази на адресу Центрального Правління [4, арк. 33-34].

З початку Першої світової війни до листопада 1915 р. Олександрійським місцевим комітетом Товариства було видано грошову допомогу 3141 сім'ї нижніх чинів [4, арк. 33-34]. Бюджет місцевого Комітету формувався за рахунок благодійних пожертвувань і засобів, виручених від вистав, концертів, кружечних зборів. У другій половині 1914 р. на рахунки місцевого комітету надійшло 35984 карб., в першій половині 1915 р. – 35916 карб. З них 1920 карб. пожертвувала Міська управа, а 70 тис. карб. – приватні пожертвування. Тільки німці-меноніти пожертвували 13800 карб. Від населення за перші п'ять місяців війни надійшло 30 тис. карб. і в першому півріччі 1915 р. – 26 тис. карб. Але при цьому відзначалося поступове скорочення надходжень [5, арк. 72].

Також за першу половину 1915 р. Олександрівським міським комітетом з надання допомоги сім'ям, покликаних на війну воїнів, було видано грошових пайків на загальну суму 36,984,45 карб. Сума індивідуальних грошових пайків виходила з наступних норм (таблиця 1) [5, арк. 70].

Таблиця 1. Таблиця щомісячних виплат на людину

Період	Видано на кожного члена сім'ї (які не мають власного житла)	Видано на кожного члена сім'ї (які мають власне житло)	Примітки
до 1 грудня 1914 р.	по 4,20 карб.	по 3,5 карб.	
з 1 грудня 1914 р. до 1 травня 1915 р.	по 3 карб.	по 2 карб.	На одну сім'ю не більше 15 карб. Жінки-одиначки право на виплати не мали.
с 1 травня 1915 р.	по 3 карб. – глава сім'ї; по 2 карб. – на члена сім'ї	по 2 карб. – глава сім'ї; по 1,5 карб. – на члена сім'ї	На сім'ю не більше 6 грошових пайків

Кількість сімей, яким надавалася фінансова допомога, постійно коливалася, що пояснювалося оголошенням загальної мобілізації в листопаді 1914 р., січні та квітні 1915 р., а також ряду часткових мобілізацій. Так, до грудня 1914 р. це було 720, в грудні 1914 р. – 621, в січні 1915 р. – 765, в лютому 1915 р. – 770, в березні 1915 р. – 813, в квітні 1915 р. – 843, в травні 1915 р. – 860, в червні 1915 р. – 851 сімей. Кількість поданих заяв на нарахування допомоги постійно зростала. Тільки за перше півріччя 1915 р. 1385 сімей подало такі прохання, однак не всі вони були задоволені. У наданні допомоги перевагу мали сім'ї, які не мали власного житла. На користь цього твердження свідчить наступний факт: з числа отримавших допомогу, мали власне житло – 154 сім'ї (528 чол.) та не мали – 697 сімей (2200 чол.). Загальна сума виплат з 1 вересня по 31 грудня 1914 р. складала 30 тис. карб., а в першому півріччі 1915 р. – 37 тис. карб. [5, с. 70 звор.].

Таким чином, допомога воїнам, які постраждали на фронті, і членам їх сімей здійснювалася, в більшій мірі, на благодійні кошти. Перерахування на рахунки таких організацій здійснювалися не тільки приватними особами, а й місцевою владою.

На сьогодні ініціатором надання благодійницької допомоги та створення благодійних організацій виступив сам народ. Формування багатьох фондів проходило знизу вгору. Цей рух став масовим і поступово організувався в низку волонтерських організацій. Досить показовими у цьому сенсі є слова, розміщені на сайті благодійного фонду “Шпиталь Майдану”, про історію свого створення: “Просто зібралися декілька знайомих людей-однодумців і вирішили створити команду, зайнятися реалізацією класичного ментального принципу – “треба щось робити і щось реальне зробити” [6].

Про масштабність цього явища слугують наступні факти. Відповідно до результатів дослідженням соціологічної групи “Рейтинг” в Україні напередодні подій на Майдані близько 7% респондентів займалися благодійністю регулярно (щонайменше один раз на місяць), 16% – кілька разів на рік, а 61% – не займалися благодійністю ніколи. Людей, які ніколи не займалися благодійністю, найбільше виявилось у групах віком 18-29 років та 30-39 років [1, с. 89].

2014 рік позначився суттєвим зростанням кількості громадян України, залучених до благодійної та волонтерської діяльності. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва”, 32,5 % українців лише протягом травня-вересня 2014 р. мали досвід переказів коштів на рахунки української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів та волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти. 9% громадян приймали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами та грошима 7% українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей та доставкою їх в зону проведення АТО займалися 3% українців. Щодо вікового розподілу, то найбільше благодійників серед тих, кому від 50 до 60 років (41%), а також серед молоді 18-29 років (34,5%). Відчутно переважала допомога сільського населення – якщо серед городян тільки 28% переказали свої кошти на рахунки армії і 11,5% передали допомогу у благодійні та волонтерські організації, то серед сільського населення таких відповідно – 40% і 46%. Щоправда, участь у магазинних акціях серед городян вища (12%), аніж у селян – 3% [7].

Таким чином, при наявності відмінності щодо джерела ініціативи створення благодійницьких організацій та здійснення благодійності населення їх спільною рисою є масштабний характер.

Другою відмінністю благодійної діяльності суспільства є її форми здійснення. Якщо за часів Першої світової війни ми маємо говорити про благодійницьку діяльність як добровільну особисту майнову допомогу, то за часів АТО розвивається така форма благодійництва як волонтерство (добровільна безкорислива неприбуткова вмотивована діяльність, що має суспільно-корисний характер). Фактично волонтери перебрали на себе ті функції держави, виконувати які остання через неефективність та повільність органів влади і відсутність до них довіри з боку суспільства виявилася або повною мірою, або частково неспроможною. Саме це пояснює і той факт, що в умовах проведення АТО значною мірою розширився перелік напрямів благодійності та волонтерської діяльності.

У 1914-1915 рр. місцеве населення переважно надавало матеріальну допомогу переселенцям, родинам загиблих або поранених воїнів, а також приймало участь у зборах коштів для організації шпиталів, придбання подарунків для воїнів та організації санаторного лікування для поранених та інвалідів. У наданні допомоги пораненим воїнам в приватному порядку брало участь все населення міста Олександрівськ. Прикладом цьому може слугувати одноденний збір коштів на спорудження двох кримських оздоровниць для хворих і поранених воїнів та їхніх дітей, який був організований на виконання державного циркуляра [8, арк. 1]. За рішенням Миської Думи збір пожертвувань відбувався 9 вересня 1915 р. До збору коштів залучалися учениці старших класів Олександрівської жіночої міської класичної гімназії та гімназії Т.Г. Павленко [8, арк. 11]. Загальна сума зібраних пожертв за цей день склала 1038 карб. 10 коп. [8, арк. 55].

Допомога в озброєнні армії населенням Олександрівська фактично не здійснювалася. Винятком може слугувати факт асигнування 10.06.1915 р. Миською Думою 500 карб. на заготівлю протигазів (респіраторів). Це була реакція на статтю В.В. Жуковського, надрукованої в газеті “Вечірній час” 24.05.1915 р. В ній розповідалося про застосування німцями для боротьби з російською армією задушливих газів та наслідків цього [9, арк. 22-23].

Виникнення феномену волонтерства відноситься до середини XIX ст. В 1859 р. Жан Анрі Дюнан, відомий французький письменник-журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створення Червоного Хреста – організації, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. Якщо провести паралель зі словами Дюнана в середині XIX ст., то можна сказати, що значна активізація волонтерського руху в Україні була спричинена тими ж наслідками кривавого військового конфлікту на Сході України.

На початку грудня 2014 р. відома соціологічна та маркетингова компанія “GfK Ukraine” провела дослідження стану волонтерського руху в Україні. Результати змусили нагадати іншим дослідникам про те, що волонтерський рух в Україні на даний момент чи не найпотужніша сила, яка присутня в секторі громадянського суспільства, діяльність якої потребує детального та більш глибокого дослідження. Згідно висновків дослідження українці відзначають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62% визнають роль волонтерів у політичних змінах 2014 р., 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов’язковою складовою громадянського суспільства [10, с. 93].

Від початку листопада 2014 р. в Україні діє громадська організація “Асоціація народних волонтерів”, до якої ввійшли волонтерські організації, що надають допомогу військовикам і цивільним особам у зоні АТО, а також ветеранам АТО та їхнім сім'ям. Основна частина таких рухів сформувалася після Іловайської трагедії, коли кількість загиблих та зниклих безвісті, за деякими свідченнями, вимірювалася в сотнях.

Перелік напрямів допомоги волонтерів у 2014 р. (порівняно з напрямками благодійництва у 1914 р.) значно розширився: медична допомога (аптечки, допомога пораненим, допомога психологів, медичне обладнання, облаштування шпиталів), військова допомога (безпілотними, відновлення техніки, екіпірування, засоби захисту), допомога біженцям (виїзд із зони АТО, переселення, працевлаштування, забезпечення одягом, їжею, засобами гігієни), пошук зниклих безвісті, звільнення полонених, пошук людей, юридична допомога тощо.

Так, в Запоріжжя активно працює відділення Всеукраїнського фонду “Підтримай армію України”. Це відділення перш за все підтримує солдат та офіцерів 55-ої та 93-ої бригад, які формувалися переважно із запоріжців, а також бригад – 25, 30, 51, 72, 79. Вдалося зібрати сотні тисяч гривень, на які закуплені засоби зв'язку (рації), засоби виявлення противника, форма, бронезилети, берці, спальники, тактичні окуляри і ліхтарики, плівка для наметів, лопати і мішки для обкопування, маскувальні сітки тощо [11].

Спільною рисою є гострота питання прийняття та організації життя біженців (1914-1916 рр.) та вимушених переселенців (2014-2016 рр.), яка пояснюється їх значною кількістю та неспроможністю влади вирішити питання нормальної організації життя за рахунок бюджетних коштів.

Під час Першої світової війни масове прибуття біженців в тиліві губернії почалося в липні-серпні 1915 р., а у вересні-жовтні досягло максимуму. В невеликій кількості біженці продовжували прибувати до весни 1916 р. У листопаді 1915 р. найбільша кількість переселенців була в Катеринославській губернії – 228 тис. чол. [12, с. 99]. З них в м. Олександрівськ – 4 тис. чол., а в Олександрівському повіті – 28 тис. чол. [3, арк. 225]. Основна частина біженців прибувала з Волинської, Гродненської, Львівської, Холмської, Ковельської, Самбурський земель [13, арк. 46]. Більшість з них, прибувши на нові місця проживання, були роздягнені, не мали коштів для існування і документів.

На місцях надання допомоги біженцям займалися губернатори, земські установи, міські управи і комітети. Так само піклуванням долею біженців займався Татянінський комітет (крім видачі продовольчих і квартирних пайків), громадські організації. Рішенням Особливої наради з влаштування біженців (яка була заснована 10.09.1915 р.) для них вводилися регулярні грошові виплати [2, с. 52]. У губерніях відповідно до закону від 30 серпня 1915 р. були створені організації (Комітети допомоги біженцям), які безпосередньо забезпечували потреби біженців. Вони постачали продовольчі та квартирні грошові пайки в установленому законом розмірі, отримуючи для цього кошти з казни [2, с. 58]. Право на отримання допомоги на прожиття мали не тільки малолітні і літні люди, а й дорослі, які були не здатні до праці. Розмір допомоги становив 6 карб. людині/місяць [14, арк. 1]. Місцеві комітети самостійно визначали суми грошової допомоги на наймання житла. В Олександрівську така сума становила 1,2 карб. на людину [15, арк. 1]. З цих же коштів, що виділялися на Комітети допомоги біженцям, сплачувалися медико-санітарна допомога біженцям та інші витрати (наприклад: поховання померлих, кошти на освітлення та опалення приміщень). Місцеві комітети сприяли в пошуку роботи, направленні старих і безпритульних дітей до притулків.

В наслідок великих військових витрат у 1916 р. в країні намітилася тенденція з оптимізації державних витрат, пов'язаних з наданням допомоги біженцям. У червні 1916 р. Особлива нарада наказала губернським властям “через труднощі казначейства” зняти з забезпечення продовольчими пайками 10% від загальної кількості біженців в сільській місцевості і 15% в містах (так як “гострота безпорадного стану минула”). З 10 жовтня 1916 р. Особливою нарадою було встановлено кошторис на асигнування на біженські пайки тільки для 50% біженців, також знято з пайків сільськогосподарських робітників [2, с. 57].

На місцях по 6 карб. на людину видавали тільки тим сім'ям, чий склад не перевищував 4 душі. Сім'ї з великою кількістю людей отримували виплати в сумі 25 карб. А з вересня 1916 р. платежі на осіб у віці від 14 до 55 років, які були непрацездатні, почали затримуватися, що спричинило хвилю скарг як до місцевих Комітетів, так і на ім'я імператора [14, арк. 4].

На сьогодні (середина 2016 р.) Запорізька область належить до групи українських регіонів з найбільшою кількістю внутрішньо перемішених осіб (ВПО) – 118 878 осіб, або 7% від загальноукраїнського показника (відповідно до даних Мінсоцполітики). Запорізький регіон посідає п'яте місце в Україні після Донецької, Луганської, Харківської областей та міста Києва. Також Запорізька область – серед лідерів і за показником кількості ВПО на 10 тис. корінного населення регіону – 679 осіб, що дозволило їй посісти четверте місце в Україні після Донецької (1592 особи), Луганської (1142 особи) та Харківської (787 осіб) областей. У Україні в цілому цей показник складає 405 осіб. Окрім міст обласного значення значні показники кількості ВПО на 10 тисяч корінного населення демонструють такі райони Запорізької області як Гуляйпільський, Куйбишевський, Приморський, Розівський. У деяких з них цей показник перевищує 1000 осіб. Серед цільових міст найбільший показник співвідношення місцевого населення та вимушених переселенців має Бердянськ, де навіть із врахуванням населення району, кількість ВПО на 10 тис. місцевого населення складає 880 осіб. У Енергодарі цей показник складає – 468, у Запоріжжі та районі – 355, у Мелітополі – 302 особи [16, с. 12]. Державою протягом шести місяців передбачаються щомісячні виплати по 400 грн. працездатним вимушеним переселенцям, і по 800 грн. – непрацездатним. Природно, що цих коштів на забезпечення життя людини не вистачає. Тому значну допомогу надають як добровільні та волонтерські місцеві організації, так і представництва Червоного Хреста. Що стосується допомоги переселенцям безпосередньо від запорожців і жителів області, то вони цю допомогу отримують у вигляді одягу та

продуктів харчування. Особливістю організації допомоги переселенцям на відміну від біженців періоду Першої світової війни є надання юридичної та психологічної допомоги.

Спільною рисою двох періодів є відсутність заздалегідь продуманої державою логістики в наданні медичної допомоги пораненим воїнам. Тому виникла необхідність організації військових шпиталів за ініціативи благодійницьких організацій.

У вересні 1914 р. в м. Олександрівськ за ініціативи Червоного Хреста був відкритий хірургічний шпиталь для поранених і хворих воїнів в будівлі, яка була надана міською владою. Вже до весни 1915 р. у ньому проходило лікування 108 чол. Однак невирішена на той час проблема розміщення інфекційних хворих привела до звернення керівництва Олександрівського відділення Червоного Хреста в особі його керівника П.В. Пашкова в Міську Управу з проханням про виділення додаткового приміщення. Це пояснювалося неможливістю розмістити хворих в інших шпиталях міста через їх переповненість. Для цього просили тимчасово (на літні місяці) надати приміщення 5-ої змішаної школи, а після того як з'ясувалося, що ці приміщення не придатні для організації там хірургічного шпиталю, були запитані приміщення Міський чоловічої класичної гімназії [9, арк. 9]. Міська Управа винесла рішення віддати на літні місяці для хірургічного шпиталю Червоного Хреста верхній поверх і коридор середнього поверху даної гімназії за умови повернення цих приміщень до 1 вересня в належному стані [9, арк. 10 звор.].

Також, з 1 листопада 1914 р. при Миколаївській церкві була заснована Піклувальна рада з допомоги пораненим воїнам. До літа 1915 р. нею відкрито в м. Олександрівську 2 лазарета на 40 ліжок та організовано при залізничній станції м. Олександрівська живильний пункт для хворих і поранених воїнів, які проїжджали через місто [17, арк. 45]. Кількість поранених і хворих нижніх чинів, які потребували допомоги, була занадто велика. Тому була зайнята навіть нічліжка при Олександрівському об'єднанні "Покровське братство" [17, арк. 62].

Таким чином, до початку осені 1915 р. в місті Олександрівськ діяло 418 ліжок для поранених воїнів, які фінансувалися виключно за рахунок благодійних надходжень, а саме: госпіталь Червоного Хреста – 50, Інфекційний госпіталь – 40, лікарня ЗЗС – 100, лазарет ЗМС – 51, лікарня Миколаївського піклування – 40, лікарня доктора Бера (менонітська лікарня) – 72, Олександрівська земська лікарня – 30, лікарня єврейської громади – 25, лікарня відомства шляхів сполучення – 10 місць. Також в Олександрівському повіті було організовано 201 ліжко [9, арк. 225-227].

На сьогодні найбільша чисельність поранених проходить лікування у шпиталях Києва, Харкова, Дніпропетровська, Одеси. Тільки за перші сім місяців війни на Сході України в Головному військовому клінічному шпиталі Міністерства оборони України пройшло лікування 750 поранених. Для порівняння, це в чотири рази більше, ніж за 10 років війни в Афганістані.

У липні 2014 р. після бою під селищем Мар'їнка (Донецька область) стало зрозуміло, що кожен добровольчий батальйон потребує сильної медичної служби, яка може надавати допомогу на полі бою і евакуювати поранених. На той момент такі служби були тільки у регулярних військ, а серед добровольців – тільки у батальйоні Дніпро-1. "У боях під Мар'їнкою було багато поранених і 20-го батальйону, і 51-го, і добровольців "Азова", але тоді ще медики ВМС говорили нам, що ми беремо в госпіталь тільки своїх, а ви своїх самі відвозьте", – згадує у своєму інтерв'ю волонтер О. Корчинська [18]. Фактично військова медична служба виявилася не готовою до прийняття поранених бійців добровольчих батальйонів. Як зазначала (2014 р.) у своєму інтерв'ю завідувачка опікового відділення Запорізької міської клінічної лікарні екстреної та швидкої медичної допомоги О. Пономаренко Міністерство оборони України забезпечувало медичними препаратами лікарню, якщо військовослужбовець знаходився у їх підпорядкуванні. Що стосувалося бійців добровольчих батальйонів, то вони проходили лікування в основному за рахунок волонтерів та лікарняного благодійного фонду "Швидка допомога" [19].

24 серпня 2014 р. медична система ЗСУ в задачах з вивезення поранених дала серйозний збій. Тоді для них застосували схему евакуації як для добровольців: бійців доставляли в найближчі дружні лікарні, там їх стан стабілізували, а далі їх відправляли в спеціалізовані медичні установи в залежності від травми. Тоді і виникла необхідність формування госпіталю на 100 койок у Запоріжжі, який за необхідності міг би прийняти до 200 чол. Запорізький військовий госпіталь закрили на ремонт, бо будівлю 1935 року ніхто не оновлював. Однак кошти для цього держава виділити "забула". Питання з ремонту взяла на себе міська влада. Загальна вартість проекту (без обладнання) становила 10,5 млн. грн. Як організацією робіт, так і фінансовою частиною займався керівник міського департаменту ЖКГ В. Безлепкин. "Ніякого бюджетного фінансування немає, ніяких залучених коштів, кредитів, позик" – зазначав він. Ремонт та обладнання Запорізького військового госпіталю було зроблено за благодійні кошти та за рахунок праці волонтерів. Тільки парафіяни передали близько 60 тис. грн. на початку робіт. Таким чином, ще однією спільною рисою питання організації медичної допомоги пораненим воїнам стала допомога церкви та парафіян.

Також на території області організовано польові госпіталі спочатку в одній із лісопосадок Розівського району, а потім госпіталь передислокувався до Куйбишевського району. З приходом холодів він був забезпечений приміщенням у районній лікарні. Аналогічний польовий госпіталь розташований у м. Бердянськ.

Таким чином, в результаті здійсненого компаративного аналізу благодійницького питання в організації життя населення у воєнних умовах в ретроспективі ста років приходимо до наступних висновків. Держава виявилася неспроможною виконати свою функцію по забезпеченню життєдіяльності населення. Вирішення цього питання в обох випадках взяла на себе громадськість. В той же час при значній кількості схожих рис (таких як основні напрями доброчинності та її обсяги, масовий характер благодійності та кількість людей, які потребували і потребують допомоги), існують і суттєві відмінності цього процесу. По-перше, сьогодні

відмічається наявність недовіри з боку населення до органів влади та сумніви стосовно їх спроможності забезпечення потреб армії та переселенців. Це призвело до виявлення ініціативи народу щодо вирішення цих питань та фактичного оформлення волонтерського руху в Україні. По-друге, сьогодні значний обсяг коштів на утримання армії збирається саме завдяки добровольчим пожертвуванням як простих людей, так і підприємств, установ, що надало можливості локалізувати зону АТО. Також організація та логістика сучасної української військової медичної допомоги в значній мірі завдячує волонтерському руху.

Джерела та література

1. Пасічніченко С. В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги / С. В. Пасічніченко // Право і суспільство. – 2014. – № 1. – С. 87-91.
2. Белова И. Б. Первая мировая война и российская провинция. 1914- февраль 1917 г. / И. Б. Белова; под ред. Г.А. Бордюгова. – М. : АИРО-XXI, 2011. – 288 с.
3. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 529.
4. ДАЗО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 383.
5. ДАЗО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 830.
6. Про фонд // Електронний ресурс // Благодійна організація Міжнародний благодійний фонд “Реабілітаційний Центр “Шпиталь Майдану” : [офіційний сайт]. – Режим доступу до ст. : <http://shpytal.org.ua/pro-fond>
7. 32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. Селяни відзначились вищою доброчинністю, аніж міські жителі // Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучерівас: [офіційний сайт]. – Режим доступу до ст. : http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli.htm
8. ДАЗО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 548.
9. ДАЗО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 526.
10. Козачук М. Б. Волонтерський рух в Україні в період кризового стану: соціологічний вимір / М. Б. Козачук // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Серія : Соціологія : наук. журн. – Миколаїв : [б. в.], 2015. – Вип. 246. – Т. 92. – С. 92-96.
11. Нестерович О. Заявка на соискание премии “Александровская премия”, учрежденная А. Богуслаевым / Ольга Нестерович // Громадська організація “Запорізький вектор” : [офіційний сайт]. – Режим доступу до ст. : <http://vektor.zp.ua/glavnaya/novosti/506-elena-bezedinova-volonter-gruppy-pidtrimaj-armiyu-ukrajini-zaporozhe>
12. Курцев А. Н. Беженцы Первой мировой войны / А. Н. Курцев // Вопросы истории. – 1999. – № 8. – С. 99.
13. ДАЗО. – Ф. 202. – Оп. 1. – Спр. 6.
14. ДАЗО. – Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 3.
15. ДАЗО. – Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 4.
16. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей. – Київ : [б/в], 2016. – 93 с.
17. ДАЗО. – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 525.
18. Рингис А. Оксана Корчинская о том, как устроена медицина в красной зоне / Анастасия Рингис // Благотворительная организация “Дети Запорожья” : [офіційний сайт]. – Режим доступу: http://deti.zp.ua/show_article.php?a_id=510080
19. Гавриленко И. Отголоски войны в ожоговом отделении 5 больницы / Ирина Гавриленко // Запорізька Січ. – № 236-238 (5695-5697). – 20.11.2014 : [офіційний сайт]. – Електронні дані. – Режим доступу до ст. : <http://sich.zp.ua/index.php/ru/ekologiya-i-zdorove/3096-otgoloski-vojny-v-ozhogovom-otdelenii-5-bolnitsy>

Syrtsova O. M. People's help for warriors, their families and victims in Zaporizhia region in 1914-1916 and 2014-2016: Comparative analysis

The article is devoted to comparative analysis of the role of charity the population of south of Ukraine in the helping to soldiers, their families and victims persons in retrospect during last hundred years (1914-1916, 2014-2016). The historical Zaporizhzhia's regional materials are used for analyzing. Conclusion is grounded on the fact that in both cases the state was unable to fulfill its function to ensure the life of the population during the war. The public has assumed the resolving of this issue. These similarities phenomenon of public charity: its massive, main directions and volumes are found. It is noted that the lack of logistics to provide medical assistance to soldiers in both cases led to the fact that this problem has assumed public. The difference in the situations which consisted in the fact of who was the initiator of the charitable care, as well as the form of existence (assistance and volunteering as motivated by unprofitable activities) is shown in this article.

Key words: charity, comparative analysis, common and special features, the First World War, Anti-terror operation, refugees, displaced persons, volunteering.

Сырцова О. Н. Помощь населения воинам, членам их семей и пострадавшим лицам на Запорожье: 1914-1916 и 2014-2016 гг.: сравнительный анализ

Статья посвящена сравнительному анализу роли благотворительности населения юга Украины в помощи воинам, членам их семей и пострадавшим лицам в ретроспективе ста лет (1914-1916 гг. и 2014-2016 гг.). Для осуществления анализа использован краеведческий материал Запорожского региона. Обоснован вывод о том, что в обоих случаях государство оказалось не в состоянии выполнить свою функцию по обеспечению жизнедеятельности населения в условиях войны. Решение этого вопроса взяла на себя общественность. Выявлены следующие схожие черты феномена благотворительности населения: ее массовый характер, основные направления и объемы. Отмечено, что отсутствие логистики оказания медицинской помощи пострадавшим воинам в обоих случаях привела к тому, что эту задачу взяли на себя простые люди. Показано отличие ситуаций, которое заключалось в том, кто именно был инициатором организации благотворительной помощи населения, а также в форме ее осуществления (имущественная помощь и волонтерство как мотивированная неприбыльная деятельность).

Ключевые слова: благотворительность, компаративный анализ, общие и особенные черты, Первая мировая война, Антитеррористическая операция, беженцы, временно перемещенные лица, волонтерство.